

NUMĂRUL 105

LETTRE INTERNATIONALE

ADRIAN MIHALACHE
ŞERBAN PAVELESCU
FILIP-LUCIAN IORGĂ
PHILIPPE VIDELIER
COSTICA BRADATAN
RODICA BINDER
JOHN GRAY
MANUEL ARIAS-
MALDONADO

LESLEY CHAMBERLAIN
ION VIANU
LAKIS PROGUIDIS
ADRIAN MUREŞAN
FEDERICO DONATIELLO
IOLANDA MALAMEN
JED PERL
ELISE WILK

MIRCEA COŞEA
SUE HALPERN
JEAN-CLAUDE
SOULAGES
MATEI VIŞNIEC
CLARE AZZOPARDI
CARMEN FIRAN
DAN CIACHIR
CONSTANTIN ABĂLUȚĂ

ediția română / primăvara 2018

Către cititorii noștri

Benedict Anderson a definit conceptul de „comunitate imaginată”, pentru a face o distincție între comunitățile tangibile, în care toti membrii au contacte directe unii cu alții (cum ar fi cele organizationale, parohiale, sau locuirilor unui bloc) și cele, mult mai largi, în care legăturile sunt de ordin simbolic. Semnificații, valori și convingeri împărtășite cimentează asemenea comunități imaginate. În eseu meu, care deschide revista, am că studiul comunităților virtuale poate fi util înțelegerii altor comunități imaginate, cum ar fi naționala. Sentimentul național nu se naște spontan, el este declansat de efortul unor intelectuali vizionari. Aceștia au propus reforme ale limbii, reexaminări ale istoriei, stimularea literaturii originale și propunerii de viitoruri posibile. Examinez modul de acțiune al acestor nucleu în România (Scoala Ardeleană, pasăriști, Junimea) și în Ungaria (reformele lui Kazinczy, eforturile lui Szechenyi), care au reușit în demersurile lor.

Istoricul Serban Pavelescu reexaminează mersul evenimentelor din Primul Război Mondial, din punct de vedere militar, mergând cumva în continuarea studiului lui Nicolae Bălcescu, *Puterea armată și arta militară la români*. Modul în care armata română și-a revenit după primele dezastre, astfel încât să ajungă să câștige victorii notabile, este prezentat cu probitate și luciditate.

Filip-Lucian Iorga se concentrează asupra marilor figuri aristocraticale ale României, care s-au devotat împlinirii destinului țării. El discută cu pertinență coerentă dintre titlurile nobiliare locale și cele internaționale.

Ca un contrapunct în această secțiune retrospectivă, publicăm articoului lui Philippe Videlier despre generalul rus Blücher, care s-a distins în Armata Rosie în timpul Războiului Civil, dar și mai apoi. Potrivirea de nume cu generalul prusac, învingător, alături de Wellington, la Waterloo, dă un haz picant relatării.

Compatriotul nostru Costica Bradatan, ajuns un distins filosof în SUA, a avut un succes internațional cu carteau lui despre destinele fatale ale unor filosofi. Acum pregătește o nouă carte, mult asteptată de editori, despre filosofia eșecului. Publicăm un eseu premergător cărții, în care vedem cum eșecul în alte demersuri poate duce la un succés în filosofie. Personajul dominant este Diogene Cinicul, condamnat ca falsificator și ajuns emblematic ca filosof. Nu poti discuta un concept precum eșecul, fără a-l confrunta cu opusul său, succesul. În orice analiză trebuie să existe o antiteză, pentru că doar aceasta o face mai vîgoroasă. Vorbind despre Război și pace, despre Mândrie și prejudecată, despre Rosu și negru, despre Ratiune și sensibilitate. Vom avea prilejul să analizăm noua carte a lui Costica Bradatan într-un număr viitor.

Rodica Binder ne prezintă mișcarea europeană de idei, subliniind faptul că orice pozitie francă și decisă poate fi prezentată ca naționalistă sau extremită. Cum se poate discerne între o critică intelectuală și o pleoabie ideologică? Iată ce se va înțelege mai bine după lectura articoului său. El se leagă de contribuția interesantă a lui Manuel Arias-Maldonado, care ne demonstrează cum inclinațiile afective pot copleși opțiunile rationale în orice dezbatere de idei.

Cunoscutul filosof John Gray se întoarce la Karl Marx. Contra vulgaritatei marxiste, Marx rămâne un gânditor mai interesant decât pare. Pe John Gray îl interesează tranzitia de la romanticul Marx din anii 1840 la cel pozitivist din vremea în care redacta Capitalul. Legătura dintre Karl Marx și August Comte este analizată cu mare finete și oferă nuante interesante.

Lesley Chamberlain readuce în atenție un intelectual ieșit din comun, pe Siegfried Kracauer. Acesta este mai cunoscut ca teoretician al filmului, dar autoarea îl prezintă, în contextul Scolii de la Frankfurt și în relația cu Walter Benjamin, ca pe unul dintre primii care să-să preocupe de cultura de masă. A-i da acesteia noblete printr-un comentariu elevat era o noutate în vremea interbelică și se pare că Kracauer a făcut-o cu interes și competență, dar împotriva tendințelor sale instinctive, sau cultural conditionate.

Ion Vianu își face un examen de conștiință, reflectând la deontologia psihiatrului: ai dreptul să-i faci cuiva bine, împotriva voinței lui? Când un om leșină în urma unei hemoragii interne, doctorul nu are de ales, trebuie să-l操ereze, fără să-l întrebă. Dar dacă un spitalizat mintal vrea să se elibereze, poate doctorul să-i interzică?

Reproducem un amplu fragment din carteau lui Lakis Proguidis, *Rabelais. Que le roman commence!* („Rabelais. Să înceapă romanul!”), în care autorul propune o teorie originală asupra sursei operei lui Rabelais. Spre deosebire de alții istorici literari, el nu leagă pe aceasta de „pre-romanele” antichității, cum ar fi *Daphnis și Chloe* de Longos, sau *Măgarul de aur* de Apuleius, ci de misterele medievale, iar argumentația sa este pasionantă și convinzătoare.

Ne-a făcut placere să aflăm că un profesor de la Universitatea din Padova, Federico Donatiello, și-a ales cultura română ca domeniu de cercetare. Eseul lui, *Opera italiană în codrii Carpaților*, analizează trăducerile libretelor (unele datorate lui Ion Heliade Rădulescu) și modul în care acestea au contribuit la îmbogățirea și utilizarea limbii române. Adrian Mureșan îl reduce în atenție pe Nicolae Steinhardt, insistând asupra modului său rafinat și subtil de a comenta operele literare, îndeosebi pe cele clasice, despre care nu se scrie niciodată destul.

Se întâmplă rar ca un artist plastic să ofere nu doar o operă remarcabilă, ci și o reflectie teoretică asupra artei în general. Este cazul lui Donald Judd, a cărui rigore formală se combină cu o judecăță pătrunzătoare, după cum rezultă din eseu lui Jed Perl. Constantin Pacea meditează și el asupra raportului dintre intenție și hazard în demersul său pictural. Ioana Malamen îl situează în ambientul artei românești contemporane, care, eliberată de constrângeri, reverberează în plan internațional.

Am avut ocazia de a asista la decernarea, la Roma, a premiilor Europa pentru teatru și am tinut să prezint și relatate despre acest eveniment și despre semnificațile lui. Teatrul a fost cândva o artă populară și a devenit astăzi una nu elitară, dar minoritară. Forurile europene îl acordă atenție pentru că este o artă eminentamente democratică. Dezbaterile de pe scenă urmăzează un model dialectic și pot constitui un model pentru cele din spațiul public, fie acestea sociale sau politice. Elise Wilk, distinsă autoare de teatru, se pune în poziția spectatorului, căruia îl analizează satisfactiile, dar și frustrările.

Trăim într-o lume în care economia se bazează mai puțin pe producția materială, cât pe crearea bunurilor intangibile (software, creații culturale, inovații surprinzătoare, dispozitive inteligențiale). Mircea Coșea examinează cu acuitatea economistului avizat „activitățile intangibile”, adică pe cele care dau valoare unei întreprinderi, în mod distinct de terenuri, clădiri și mașini unele. Este vorba de expertiza personalului, de stilul managementului organizațional, de cunoașterea incorporată în brevete, de cultura de întreprindere. Dificultatea este să evaluatezi toate aceste elemente în termeni contabili-financieri. Nu doar producția este desprinsă de lumea tangibilă, ci și banul, după cum arată Sue Halpern în articolul său despre bitcoin, moneda virtuală de care mulți se ferește, dar pe care totuși o răvnesc. Presa, ca și audio-vizualul, se confruntă cu difuzarea liberă a informației în spațiu virtual. În zadar clamează specialiștii în mediile tradiționale că au de partea lor avantajul calității și fiabilității lor economice nu fac decât să se accentueze. La acestea se referă Jean-Claude Soulages, care sistematizează cauzele lor și propune remedii rationale.

Cele câteva fragmente literare pe care le-am inclus în „Biblioteca Lettre” se disting prin grătie și acuitate. Matei Vișniec rămâne în tonalitatea sa inconfundabilă, la limita dintre umor și sarcasm. Carmen Firan se simte la largul ei în zona realismului emotional. Clare Azzopardi, o autoare malteză, explorează noi metode de radiografiare a sufletului feminin. O curiozitate este fragmentul de jurnal tirut în tinerete de cea care avea să devină împărăteasa Ecaterina a II-a.

Încheiem numărul de fată prin două contribuții fermecătoare din punct de vedere literar. Dan Ciachir ne poartă prin localurile frecventate de intelectuali (nu neapărat boemii) în perioada comunistă, când asemenea locuri erau adeverăate oaze de expresie liberă. Constantine Abăluță ne descrie cum se vede Parisul de pe acoperisul Ambasadei României, aflată în remarcabilul Hotel de Béhague. Când coboară de pe acoperis, ne poartă prin Centrul Pompidou, unde nu remarcă doar lucrări de artă, ci și figuri aparte de vizitatori, prin împrejurimile lui, de la Grand Palais și pe străzile în care nu te saturi să flanezi. Așa cum sperăm că lectorul nostru nu se satură să ne citească.

Adrian Mihalache

SUMAR Nr. 105

ISTORICE

- Adrian Mihalache** – Cum se construiește o națiune...3
Şerban Pavelescu – România în Marele Război.....6
Filip-Lucian Iorga – Boierimea română și nașterea României Mari.....11
Philippe Videlier – Așteptându-l pe Blücher.....15

FILOSOFICE

- Costica Bradatan** – Cum și de ce eșuăm.....21
Rodica Binder – Profetii, elegii, angoase.....25
John Gray – Adevaratul Karl Marx.....30
Manuel Arias-Maldonado – Demontând subiectul postsuveran.....34
Lesley Chamberlain – Realitatea în epoca ornamentului pentru mase.....40
Ion Vianu – Alte amintiri ale unui psihiatru.....43

LITERARE

- Lakis Proguidis** – Nașterea romanului.....49
Adrian Mureșan – „Semnul cu ochiul pe care ni-l fac clasicii”56
Federico Donatiello – Opera italiană prin codrii Carpaților.....61
- Ioana Malamen** – Intuiție și emoție.....67
Jed Perl – Un vizionar al realului.....70
Adrian Mihalache – De ce premiază Europa teatrul?.....73
Elise Wilk – Câteva gânduri despre spectatorul de teatru.....76
- Mircea Coșea** – Lumea se schimbă.....78
Sue Halpern – Mania bitcoin.....81
Jean-Claude Soulages – Jurnalismul în epoca informației online.....85

BIBLIOTECA „LETTRE INTERNATIONALE”

- Matei Vișniec** – Pubele pentru toți.....90
Clare Azzopardi – Roza.....93
Carmen Firan – Tocuri înalte.....96
Ecaterina a II-a – Memoriile împărătesei, scrise de ea însăși.....99

CORESPONDENȚE

- Dan Ciachir** – Crai vecchi de bodegă nouă.....103
Constantin Abăluță – Privind Turnul Eiffel de pe terasă.....106

LETTRE INTERNATIONALE

Ediția română

apare sub auspiciile

INSTITUTULUI CULTURAL ROMÂN

Președinte: Liliana Turoiu
 Redacție: Aleea Alexandru nr. 38
 011824 București, România
 Tel.: (+40) 0317 10 06 34
 Fax: (+40) 0317 10 06 07
 e-mail: lettre.internationale@icr.ro

Adrian Miha

N

e în sură și în ce fel practic online tind să remodeleze să răstoarne vechile forme naționale sau etnice virtuală împărăștează (etică) o trăsătură imigrantă, sunt „comunități imaginației” lucrării fundamentale Anderson'. Spre deosebită, tangibile, precum cele cinătate, parohiale sau comunitățile online și sunt construcții culturale intelectuali ambicioși. diferență importantă în online și una națională, urmă este o com-unitate, pe dimensiunea de unitate individuală este modelată la grup. Din contră, este un fel de co-munitate, delează neapărat identitatea noii moduri de interacție determină pe fiecare membru atât furnizorul, cât și

¹Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, Verso, 1991.

BOIERIMEA ROMÂNĂ ȘI NAȘTEREA ROMÂNIEI MARI

Filip-Lucian Iorga

I

Am avut o aristocrație?

In anul în care sărbătorim Centenarul României Mari, este necesar să legitim să ne amintim de categoriile sociale și de personalitățile care au jucat roluri esențiale în diferitele etape care au condus la unirea într-un singur stat a regiunilor locuite majoritar de români. Într-o dintre categoriile sociale care nu poate fi ignorată este boierimea, cea din rândul căreia au fost recruteți, timp de secole, dregătorii și bărbații politici ai țării. Boierimea a fost, încă dinaintea formării statelor medievale românești, și până la nașterea României Moderne, singura „clasă politică”.

Dar ce era această boierime? Știm cu siguranță că boierii erau proprietari ai pământului, alături de Domnitor și de Biserică. Mai știm că ei erau dregătorii, adică „ministrii” și „funcționari” Evului Mediu românesc. Asupra originii acestei clase sociale au existat numeroase controverse. Numele este de origine proto-bulgară și este evident că profilul boierimii române este influențat de Bizant, prin filtrul taratului bulgar. Limba de cult și limba de cultură va fi, de aceea, la începutul statelor românești, slavonă. Multe dintre prenumele boierilor care au ajuns la noi grătie documentelor sunt de origine turanică sau slavă, ceea ce nu ar trebui să ne facă să tragem concluzia că boierii valahi și moldoveni ar fi fost etnic distincti de restul populației. Probabil că printre strămoșii neamurilor boierești cele mai vechi se găseau slavi și turani, dar majoritatea era cu siguranță românească. A mai susținut azi o separare pe baze

etnice a claselor sociale ne-ar readuce la naivitatea puternic ideologizată a revoluționarilor francezi de la 1789, care, pentru a suprima aristocrația, au sustinut originea „străină” a acesteia, francă, germanică, prin opozitie cu originea galoromană a „adevăraților” francezi. Un argument de neocolit este strânsa înrudire care este frecvent întâlnită între familiile vechi boierești și neamuri de moșneni sau răzeși, considerați întotdeauna ca stratul social cel mai „neaoș” românesc.

Așadar, boierii nu sunt „străini” în istoria noastră, ci fac parte în mod organic din apariția și dezvoltarea eșafodajului social și instituțional al statelor românești. Dar sunt ei o aristocrație? Recunoaștem, atunci când studiem istoria boierimii române, elemente care se regăsesc la toate aristocrațiile europene, din Antichitate și până în epoca noastră, de la aristocrația vechilor greci până la nobletea imperială creată de Napoleon I: avere și proprietatea asupra pământului, detinerea puterii și transmiterea ereditară a unor poziții de forță și influență, credința în superioritate înăscută și în același timp în obligația de a-i conduce „virtuos” pe ceilalți, credință în existența unor strămoși iluștri, grija pentru transmiterea memoriei de familie și a unor privilegii, bravura pe câmpul de luptă, impunerea unei anumite estetici a viațuirii și transformarea acesteia în model pentru ceilalți etc.¹

Ca peste tot în Europa, și în țările române am avut, deci, o aristocrație. De unde atunci reținerea în a afirma acest lucru, nu numai în rândul publicului mai puțin avizat, ci și printre specialiști? Pot fi identificate cel puțin trei motive pentru care, atât la noi, cât și în străinătate, boierimea nu este încă unanim identificată cu o aristocrație. Primul ar fi faptul că această elită aristocratică s-a născut pe temeiuri bizantine și s-a dezvoltat timp de secole sub regimul turco-crăciunie, al dominației Imperiului Otoman. Al doilea este lipsa lucrărilor de sinteză dedicate caracterului și istoriei boierimii române². În fine, probabil elementul cel mai vizibil și care timorează cel mai mult este absența, în cazul boierimii noastre, a titlurilor de noblete ereditare care există la alte aristocrații europene. În special în secolul al XIX-lea, prin contactul cu aristocrații din Franța sau din lumea germană, boierii români au simțit nevoie să-și inventeze titluri sau să-și adauge particule străine de noblete. Nu degeaba Mihail Kogălniceanu își semna primele

articole în limba franceză cu numele „Michel de Kogălnitchan”, iar D.A. Sturdza, viitor prim-ministrul României, președinte al Academiei Române și președinte al Partidului Național Liberal, se înscrisă la Universitatea Friedrich-Wilhelms din Bonn, în 1883, cu numele de „Demetrius von Sturdza”³. Cu excepția câtorva familii care au primit titluri principale sau mai mărunte de la monarhi străini (împăratul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, țarul Rusiei, regele Poloniei, regele Ungariei), mareea majoritate a boierilor români, mulți dintre ei cel puțin egali ca rang, avere și vechime a genealogiei cu acele câteva familii înobilate de monarhi străini, au fost lipsiți de astfel de titluri. De aici, impresia superficială conform căreia boierimea nu ar fi fost o aristocrație și că boieria nu ar fi fost ereditară, ci ar fi existat doar pe durata ocupării unei dregătorii. În realitate, nobilimea titrată este doar o manifestare specifică unor spații din Europa, mai degrabă un „accident” în istoria aristocrațiilor europene decât o regulă. În plus, faptul că o serie de monarhi străini au integrat familiile boierești românești în sistemele lor proprii de titluri nobiliare demonstrează în mod limpede că aceste familii erau assimilate egalilor din alte spații, în ciuda unor dificultăți legate de tradițiile și ierarhiile diferite. Astfel, familii precum Movilă, Costin, Ureche, Stroici sau Balica au primit indigenatul polon. Imperiul Habsburgic va încerca, în prima parte a secolului al XVIII-lea, să facă ordine în rândurile boierimii oltenești, iar ceva mai târziu va integra sute de familii boierești moldovenești nobilimii Imperiului: familii precum Arapu, Arbore, Aslan, Bejan, Brăescu, Costin, Gafencu, Ghîtescu, Grigorcea, Morțun, Motoc, Străjescu, Tăutu, Tiron sau Zotta au fost primite în rândul cavalerilor, iar familii ca Flondor, Hurmuzaki sau Stârcea au purtat titlul de baron.⁴ Același lucru s-a petrecut și cu mulți dintre boierii moldoveni cu moșii în Basarabia, care au rămas supuși ai Tarului, după 1812.

Straturi și ierarhii boierești

Aristocrațile se caracterizează și prin inegalități și ierarhii interne. Boierimea română nu face excepție. Categoria cea mai influentă în politica principatelor românești a fost întotdeauna mareea boierime, acel grup de câteva zeci de mari familii boierești care au stăpânat cele mai mari întinderi de pământ și care au ocupat, timp de secole, cele mai

* Mulțumim autorului pentru dreptul de a publica acest text în „L.I.”, ediția română.

- IORGĂ, Filip-Lucian
Breviar pentru paște (Filip-Lucian Iorga în dialog cu Alexandru Paleologu)
- Humanitas, 2005
- Strâmosi pe alese
- Călătorie în imaginariul genealogic al boierimii române
- Humanitas, 2013
- Le tempérément des hommes
- Éditions Baudelaire, 2013
- Copilărie regală
- Corint, 2014
- Drumul spre casă
- București (Filip-Lucian Iorga în dialog cu Prințul Nicolae al României)
- Curtea Veche, 2014
- The Road Home
- (Filip-Lucian Iorga în dialogue with Prince Nicholas of Romania)
- Curtea Veche, 2014
- Trecutul este viu
- (Filip-Lucian Iorga în dialog cu Neagu Djivan)
- Humanitas, 2014
- Un căntec de lebădă
- Vlăstare boierești în Primul Război Mondial
- Corint, 2016
- Impactul Primului Război Mondial asupra descendenților boierimii române
- Editura Muzeul Literaturii Române, 2016
- IORGĂ, F.-L.
BOLDUR-LĂTEȘCU, G.
Genocidul comunist în România, vol IV
- Reducerea prin tortură
- Albatros, 2003
- IORGĂ, F.-L.
DIMITRIU, E.
Les Cazabans. Une chronique de famille
- Éditions Universal Dalsi, 2007
- IORGĂ, F.-L.
IORGĂ, A.
Mesele de odinioară. De la Palatul Regal la Târgul Mosilor
- Corint, 2015

importante dregătorii. Dincolo de succesiunea de domnitorii, dincolo de influențele externe și de modificările culturale, există câteva zeci de familii care străbat secolele și care se mențin în prim-planul vieții politice a Moldovei și a Țării Românești. Este vorba, în general, despre urmașii acelor *maiores terrae* din Oltenia, menționati în *Diploma loanitilor*, la 1247, și ai acelor *potentes*, puternici stăpânitori ai pământurilor din Moldova, pe care îi găsim în scrisoarea Papei Ioan al XXII-lea către arhiepiscopul de Strigoniun, din 1332. În timp, grupului acestor familii vechi și puternice, care au preexistat întemeierii statelor medievale românești, i-s-au alăturat, prin căsătorii, înruditiri și preluarea moșilor, familii mai recente, unele cu origini străine, care au căpătat averi și influență politică. Însă „nucleul dur” al acestor neamuri din marea boierime și-a păstrat forța economică și influența politică până în preajma Primului Război Mondial⁵.

Nu au existat însă numai boierii mari care stăpâneau întinderi uriașe de pământ și monopolizau înaltele dregătorii. Au existat și „boierii mici”, mazilii, adică acei urmași de familii vechi, care nu mai căpătaseră dregătorii, dar care continuau să fie stăpâni de moșii și să administreze județele, regiunile, localitățile în care erau prezenti.

Dacă dicționarele explicative îi definesc încă pe moșnenii din Tara Românească și pe răzeșii din Moldova ca „tărani liberi”, cercetările unor istorici precum Constantin Giurescu, C.C. Giurescu sau Ioan C. Filitti îi includ în categoria boierească. Cert este, așa cum demonstrează Dinică Ciobotea, că moșnenii și răzeșii au beneficiat întotdeauna de libertate personală și au fost stăpâni de moșii, ca și boieri, iar confundarea lor cu tărani s-a produs târziu, în secolul al XIX-lea, din cauza săracirii accentuate a acestui strat. Săracire care nu a dus însă întotdeauna și la abandonarea sentimentelor

tului distinctiei sociale, care ne permite să-i comparăm pe moșneni și pe răzeși cu mica nobilime maghiară, cu sleahitii polonezi și, de ce nu, cu acei „hobereaux” francezi mereu luați peste picior.

În fine, boierimea autohtonă a integrat, treptat, și familii cu origini străine și în special greci. Mai ales epoca numită „fanariotă” a adus un contingent foarte consistent de familii grecești. Chiar dacă simțăminte naționale ale boierimii „pământene” s-au născut și prin opozitie față de grecii fanarioti, puține sunt familiile boierești neaoșe care să nu fi primit o infuzie de sânge grecesc. Pe de altă parte, pentru a se integra, grecii au căutat mereu să devină moșieri și să se alieze prin căsătorie cu familiile vechi ale țării. Cantacuzinii se vor legitima în scaunul de domnie al Țării Românești ca presupuși descendenți ai dinastiei pământene a Basarabilor. Același lucru îl vor face, în Moldova, Mavrocordatii, ca urmași prin femei ai Mușatinilor⁶.

Boierii revoluționari și franțuzirea înaltei societăți. Sau despre nașterea modernității românești

Domniile fanariote și războaiele rusoaстро-turce, cu toate suferințele pe care le-au adus, au contribuit decisiv la modernizarea țărilor române. Preceptorii francezi ai fiilor de domnitorii și de boieri au adus cu ei ideile Revoluției Franceze, iar ofiterimea rusă a adus balurile și a răspândit limba franceză în rândurile boierimii române. Fiile de boieri au început să plece la studii la Paris și să se întoarcă de acolo cu dorința de a-și reforma și moderniza țara. În mod paradoxal, dar nu neașteptat, având în vedere inexistența unei burghezie solide, revoluționarii care au militat pentru eliminarea privilegiilor boierești au fost, în Moldova și Tara Românească, tot boieri. Capii Revoluției de la 1848 au fost, la noi, în marea lor

majoritate, boieri. Si poate că exemplul cel mai sugestiv este cel al lui Nicolae Bălcescu. Un revoluționar avântat și romantic, o figură „de stânga” exploatață ulterior, în scopuri propagandistice, chiar de către regimul comunist. Dar, oricât de revoluționar ar fi fost Nicolae Bălcescu și oricât s-ar fi opus privilegiilor aristocratici, tot boier era. Mai precis, prin mama lui, al cărei nume de familie îl și ducea mai departe, era nepotul postelnicelului Tănase Bălcescu, iar tatăl lui, Barbu Petrescu, fusese logofăt.

Odată cu secolul al XIX-lea, cu toată opozitia protipendadei, boierimea acceptă și integrează tot mai mulți „oameni noi”, ridicați din negustorime sau din elitele rurale. Se produce, treptat, o „îmbughezire” a boierimii, apar tot mai mulți moșieri care nu au neapărat origini detectabile boierești. De aceea, formula brutală folosită mai târziu de comuniști, aceea a „burghezo-moșierimii”, își avea fundamentalul ei istoric, care desigur că nu îi interesa pe comuniști care căutau doar să anihileze o lume care le stătea în cale. Este pasionant să descoperi însă că până și mulți dintre acești „oameni noi” ridicați în secolul al XIX-lea au rădăcini boierești de multe ori ignore. Nu cred că am greșit dacă am spune că modernitatea românească este și un produs al aristocrației românești.

Urmașii de boieri în preajma și în timpul Marei Război

Din punct de vedere formal, boierimea dispare în 1856, odată cu desființarea privilegiilor boierești. Dar familiile boierești nu dispar, nici moșile lor, nici experiența lor seculară într-ale politicii, nici acumularea de memorie familială și de educație de cel mai înalt nivel, nici modelul pe care aceste familii îl reprezentau pentru restul societății. A dispărut aristocrația franceză în timpul revoluției de la 1789? Poate că a fost lovitură și și-a pierdut bună

Si poate că exemplul său este cel al lui Nicolae Bălcescu, revoluționar avântat și roșu „de stânga” exploatații propagandistice, chiar și în cadrul comunismului. Dar, oricât ar fi fost Nicolae Bălcescu și opus privilegiilor aristocrației era. Mai precis, prin numele său de familie îl și-a lăsat în urmă, era nepotul postelnicii lui Bălcescu, iar tatăl lui, Ion, fusese logofăt.

În secolul al XIX-lea, cu toată puterea sa, boierimea acceptă tot mai mulți „oameni noi”, cu gustorime sau din elitele sociale, precum și cei care au apărut origini detectabile sau aceea, formula brutală a lui Iorguiu de comuniști, aceea „noșterimii”, își avea funcție, care desigur că nu era de comuniști care căutau să leze o lume care le stătea la spate, pasionant să descoperă și mulți dintre acești „oameni” în secolul al XIX-lea și boierești de multe ori ignoranți și am greșit dacă am spune că românească este și un boierat românești.

boieri în preajma Marelui Război

În vedere formal, boierimea din 1856, odată cu desființarea boieratului românesc. Dar familiile boierești nu au moșii lor, nici experiență în domeniul politic, nici acumulare de familie și de educație la un alt nivel, nici modelul pe care îl reprezentau pentru următorii. A dispărut aristocrația din secolul revoluției de la 1789? Nu, a fost lovită și și-a pierdut bună-

parte din privilegii, dar evident că nu a dispărut. Cu atât mai puțin a dispărut aristocrația română în momentul eliminării unor privilegii pentru dispariția cărora pleaseră boierii însăși. Așa că îi regăsim pe reprezentanții familiilor boierești la momentul Unirii Principatelor din 1859. El înfăptuiesc unirea și ei îl aleg domnitor, atât în Moldova, cât și în Tara Românească, pe unul de-al lor, pe boierul Alexandru Ioan Cuza. Tot urmași de boieri vor fi cei care vor opta pentru aducerea pe tronul României a principelui străin, în persoana lui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Si boierii nu sunt numai bărbăți politici: ei contribuie și la modernizarea instituțională, și la obținerea independenței, la 1877, dar și la europașirea culturii române, la fixarea unei limbi literare, la consolidarea unui sentiment național. Multe dintre cele mai remarcabile personalități politice, diplomatice, artistice, culturale și științifice ale României aparțin acestei vechi elite a țării, și e suficient să ne amintim doar câteva nume: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Petru P. Carp, Poenaru, Theodor Aman, Stefan Luchian, B.P. Hasdeu, Nicolae Iorga, Henri Coandă, Constantin Brăiloiu, Nicolae Titulescu, Grigore Gafencu. Si înșiruirea ar putea continua pe foarte multe pagini.

În preajma Primului Război Mondial, urmașii boierimii române și rudele lor sunt în continuare români cei mai bogăți, ocupă cele mai importante poziții în viața politică și în armată, iar modelul cultural oferit de ei are în continuare autoritate.

Dintre cele două mari partide care au condus România în timpul domniei lui Carol I, prin sistemul „rotativei guvernamentale”, s-a spus despre Partidul Conservator că era partidul boierimii. Lucru în bună măsură adevărat, atât timp cât acest partid a fost în permanență condus de urmași de boieri (Manolache Costache Epureanu, Lascăr Catargiu, Ion Emanoil Florescu, Gheorghe Grigore Cantacuzino, Petre P. Carp etc.) și a apărăt interesele marilor proprietari funicari. Dar nici Partidul Național Liberal, „partidul burgheziei”, nu a dus lipsă de boieri în fruntea sa. Puternica dinastie politică a Brătienilor, criticată și uneori chiar detestată de mulți urmași de boieri, dar care a jucat un rol esențial în obținerea independenței, în modernizarea și în întregirea țării, avea ea însăși rădăcini boierești. Ion C. Brătianu și Ion I.C. (Ionel) Brătianu își puteau urmări genealogia până spre sfârșitul secolului al XVI-lea și numărau printre strămoșii direcți părcălabi, setrari, cluceri, stolnici. Si în PNL, nu numai Brătienii sau D.A. Sturdza aveau origini boierești, mai modeste sau mai ilustre. Un mare număr de parlamentari, miniștri și înalți funcționari dati de acest partid „al burgheziei” provineau din familiile boierești: Cantacuzino, Ghika, Kretzulescu, Golescu, Câmpineanu, Berindei, Lecca, Cernat, Stolojan etc.⁷ Iar câteva dintre personalitățile cele mai active care au militat pentru întregirea națională aveau și ele rădăcini boierești, dacă e să ne gândim doar la Nicu Filipescu și la Nicolae Iorga.

Dacă am văzut că majoritatea oame-

nilor politici români influenți în preajma său în timpul Marelui Război aveau rădăcini boierești, trebuie spus că și printre comandanții militari întâlnim o predominantă a urmașilor de boieri: viitorul mareșal Alexandru Averescu provine dintr-o familie boierească moldovenească atestată în Arhondologia paharnicului Sion. Celălalt viitor mareșal care a influențat decisiv parcursul armatei române în Primul Război Mondial, Constantin Prezan, purta conștiința descentantei dintr-o familie aristocratică franceză, ca urmaș al lui Georges de Presan, și era înrudit cu mai multe familii boierești românești.⁸ Dintre comandanții de armate cu ascendență boierească îi menționăm pe generalii Ioan Culcer, Nicolae Petala, Grigore Crăineanu, Mihail Aslan. Si enumerarea poate continua cu comandanții de corpuri de armată: David Praporgescu, Gheorghe Sănătescu, Aristide Razu, Gheorghe Burghel etc. Generalul David Praporgescu, căzut eroic la 30 septembrie 1916, descindea dintr-un vechi neam de moșneni care păstra legenda conform căreia un strămoș luptase în oastea fraților Buzești.

Dintre eroii căzuți în timpul Primului Război Mondial, multe nume sonore provin din rândul boierimii: primul ofiter român căzut în Primul Război Mondial,

în chiar prima zi a războiului, a fost boierul ialomițean Gheorghe Poenaru-Bordea. Nicolae Th. Brăiloiu (1892-1916), urmaș de vechi boieri precum Brăiloi, Glogovenii și Otetelișenii, cade la începutul războiului, strigând „Trăiască România Mare!”. Boierul moldovean Gheorghe Donici (1849-1916) cade eroic în timpul șarjei de cavalerie de la Robănești, la 10 noiembrie 1916. Trei frați Strehăianu, doi frați Golescu și doi frați Micescu mor și ei în luptă. Printul Panait Moruzi luptă în armata franceză și cade în 1918, în pădurea Argonne. Si, din nou, enumerarea ar putea continua pe multe pagini.⁹

Nu ne putem ocupa aici în detaliu de aristocrații români din Transilvania, Bucovina și Basarabia, dar trebuie spus că în aceste regiuni au existat chiar nobili românești titrate și că urmașii lor au avut o contribuție decisivă la nașterea sentimentului național și la deznodământul fericit din 1918, nașterea României Mari. În Bucovina, sub Imperiul Habsburgic, și în Basarabia, sub Imperiul Tarist, sute de familiile boierești moldoveni s-au integrat unor structuri nobiliare bine organizate și au primit titluri de nobilitate. Unul dintre cei mai activi lideri unioniști din Bucovina, Iancu Cavaler de Flondor, cobora din vechiul neam boieresc Flondor-Albotă-Ciudin.

AŞTE

Philippe Vid

C

În Transilvania a existat dintotdeauna o nobilime românească recunoscută de regele Ungariei, mai apoi de împăratul romano-german, fie că a fost vorba de Făgăraș, de Banat sau de Maramureș, regiunea cu o nobilime românească străveche, foarte numeroasă și încă insuficient cunoscută în România.¹⁰ Printre liderii transilvăneni care au luptat pentru apărarea identității naționale și pentru drepturile românilor ardeleni, sau care au fost actori principali în procesul realizării Marii Uniri, regăsim numeroși aristocrați români: Iuliu Maniu descindea dintr-o familie nobilă din Sălaj, fiind urmaș al lui Laurentiu Man, care primise în 1699 o diplomă de înnobilare de la împăratul Leopold I. De asemenea, Iuliu Maniu descindea și din familia nobilă Coroianu.¹¹ Străveche este și familia Rațiu de Noșlac, din care a descins liderul memorandist Ioan Rațiu.¹² Nobili erau Ioan Cavaler de Pușcariu, istoricul nobilimii românești din Transilvania, Gheorghe Pop de Băsești, Alexandru Vaida-Voevod și mulți alți patrioti români din Transilvania.

Mai avem astăzi o aristocrație?

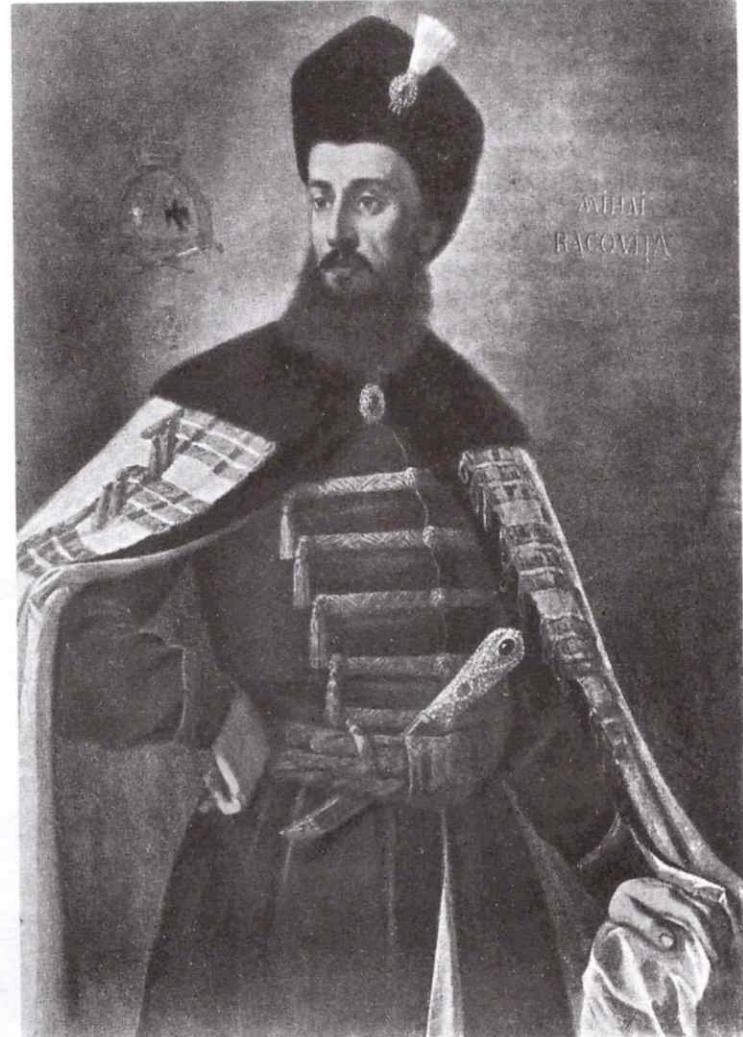
După Marele Război, urmașii boierimii au continuat să ocupe poziții influente în viața politică și în cea culturală, în armată și în diplomație. Totuși, rolul lor a început, treptat, să nu mai fie unul de prim-plan. Dispariția Partidului Conservator și a votului cenzitar afectaseră interesele politice ale urmașilor de boieri, iar rolul lor economic a fost definitiv zdruncinat de dispariția marilor moșii, prin exproprierile promise de Regele Ferdinand în timpul războiului, spre a le oferi tăranilor pământ. Trebuie remarcat însă că, la fel ca generația pașoptistă a boierilor care militaseră pentru lichidarea proprietăților privilegiilor, și împroprietărea tăranilor de după Primul Război Mondial a fost făcută cu acordul unei largi majorități a marilor proprietari.

Instalarea, după cel de-al Doilea

Război Mondial, a regimului comunist în România i-a adus pe urmașii de boieri în fața pericolului extincției definitive a lumii lor. Reprezentanții familiilor istorice românești au fost uciși, închiși în temnițe politice, obligați să plece în exil sau anihilați prin sărăcire, declasare și stergerea memoriei familiale.

Totuși, comuniștii nu au reușit să distrugă cu totul aristocrația română. Există încă astăzi, răspândiți în România și în întreaga lume, sute de urmași ai aristocrației române. Unii dintre ei s-au reunit în instituții care încearcă să apere și să promoveze istoria boierimii și valorile aristocrației românești. Astfel de instituții sunt Jockey Clubul Român și Institutul

Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași. Urmași de boieri precum Alexandru Paleologu și Neagu Djuvara au ocupat poziții proeminente în cultura română, după 1989. Descendenții de vechi familii domnitoare și boierești, precum Irina Ghica Deniau, Irina Bossy Ghica, Radu Miclescu, Șerban Sturdza, Ina Rîșcuția, Mihai Dim. Sturdza sau Dinu Cantacuzino se implică în restaurarea conacelor și a proprietăților, de multe ori monumente istorice, pe care au reu-

șit cu greu să le recupereze, după ani de lupte în instante. Apar, în ultima vreme, tot mai multe cărți scrise de și despre boieri. În anul Centenarului Marii Uniri, este momentul să recunoaștem o dată în plus rolul istoric al aristocrației române și să conștientizăm faptul că urmașii de azi ai acestor familii reprezintă un tezaur de memorie și demnitate pentru noi toți.

© Filip-Lucian Iorga ♦

Nos. 1-2, Editura Academiei Române, 1995, pp 83-99.

⁴ Pentru mai multe detalii, vezi Filip-Lucian Iorga, *Strâmoși pe alese. Călătorie în imaginul genealogic al boierimii române*, Editura Humanitas, București, 2013, pp 152-156.

⁵ Pentru detalii, vezi Neagu Djuvara, *Ce au fost boierii mari în Tara Românească? Saga Grădinenilor (secolele XVI-XX)*, Editura Humanitas, București, 2010.

⁶ Pentru detalii, vezi Filip-Lucian Iorga, op. cit., pp 277-283.

⁷ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura ALL, București, 1998, pp 145-147.

⁸ Grigore Stamate, Mihai Hodorogea, *Viața Mareșalului Prezan. Profesia de a fi român*, Editura Axioma Print, București, 2015, pp 25-52.

⁹ Pentru detalii, vezi Filip-Lucian Iorga, *Un cântec de lebădă. Vlăstare boierești în Primul Război Mondial*, Editura Corint, București, 2016.

¹⁰ Pentru detalii, vezi Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Editura Enciclopedică, București, 2000 și Alexandru Filipescu, *Encyclopédie familiilor nobile maramureșene de origine română*, Editura Eikon, București, 2015.

¹¹ Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii*, Editura Albatros, București, 1999, pp 35-41.

¹² Ibidem, pp 211-214.

„În limba română în